

УДК 316.347

Л.М. Погоріла,
аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ У ГЕНДЕРНОМУ ПІДХОДІ ЯК ПРИНЦИПОВО НОВІЙ ТЕОРІЇ, ЗАСНОВАНИЙ НА ТОЛЕРАНТНОСТІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ

У статті розглядаються проблеми гендерного дослідження релігії, а також аналізується ставлення церкви до гендерної науки. Розглядаються джерела розвитку гендерної критики релігії, гендерна рівність у різних релігіях. Аналізується місце, роль, становище жінки в кольоровому релігійному світі.

Рівноправність жінок і чоловіків є одним із питань людини та однією з умов забезпечення соціальної справедливості, а також необхідною передумовою досягнення рівності, розвитку та миру. Перебудова партнерських відносин на основі рівноправності жінок і чоловіків – одна з умов стійкого розвитку, стрижнем якого є інтереси людини. Так влучно і зрозуміло було сказано на Платформі дій, прийнятій на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок у Пекіні 15 вересня 1995 року. Пройшло трохи більше дванадцяти років з дня проведення цієї конференції, а проблема стосунків між статями набирає своєї **актуальності** з кожним роком. Сьогодні її можна поставити в один ряд з такими важливими для людства питаннями як економічні, соціальні, екологічні. Звичайно, не можна сказати, що проблемою рівноправності жінок і чоловіків почали цікавитись якихось десять-двадцять років назад. Ця проблема має дуже глибоке коріння. Якщо заглибитись в історію філософії, то можемо виявити, що майже кожний провідний філософ приділяв проблемі статі і жінці, зокрема, увагу на рівні питань істини, світу, Бога.

Платона можна назвати першим, хто вивів питання значення і ролі жінки на рівень філософської рефлексії. До речі, більшість поглядів представників античної філософії лягли в основу новітньої європейської філософії. Погляди Платона на проблематику статі були сформовані в досить різноманітному середовищі Давньої Греції. Суспільство Давньої Еллади було чітко поділено на різні соціальні групи: філософи, воїни, політики, "речі", тобто раби. Звичайно, існували жінки-рабині, а ті жінки що не входили в останню категорію, "не знали свободи – цієї найвищої для античного громадянина цінності" [1: 31].

Ще один античний авторитет – Аристотель – порушував проблеми статі у своїх роботах з біології. На його думку жінка – це недорозвинений чоловік. Аристотель виділяє такі основні характеристики жінки: підпорядкованість, слабкість, скромність, пасивність та інші, за яких у жінки відсутній будь-який порив до керівництва. Мислитель проводить чітку ієрархічну лінію, згідно якої жінка є другорядною, нижчою істотою порівняно з чоловіком. На жаль, така точка зору ще довго була провідною в суспільстві.

Культура і філософія Давньої Еллади, початки яких слід шукати в міфології, значно вплинули на формування християнства. Також, в язичницьких релігіях, що передували християнству, богам служили як жерці, так і жриці, що говорило про велику свободу думки.

Якою повинна бути жінка? Які якості їй повинні бути властивими? Яке місце повинна вона займати в суспільному житті? Чи має сенс подальшого втілення в житті боротьба жінок за рівність з чоловіками?

Метою нашого дослідження є розкриття проблеми використання релігійних аспектів у сучасній гендерній теорії, а також останніх гендерних досліджень у релігії.

Педагогіка, психологія, література, етика, філософія, релігієзнавство – науки, які займаються чітко окресленим колом питань, але так чи інакше торкаються проблем статі. Можна сказати, що ця проблема набула масового характеру. Різноманітні релігійні традиції також пропонують нам свої відповіді на ці питання. Тема жінки в релігії була, є і довго ще залишатиметься актуальною в суспільстві. Порушуючи питання про роль жінки в політиці, освіті, бізнесі, сім'ї та в інших соціальних інститутах, ми не можемо обминути таку важливу сферу суспільного життя як релігія, бо в саме в ній лежить основа багатьох проблем, з якими ми стикаємось кожного дня відстоюючи права та свободу жінки.

Не є таємницею те, що релігійні парадигми суспільства так чи інакше були домінуючими по відношенню до інших сфер суспільного буття. Виходячи з цього, ми можемо говорити про стереотипи, які спершу склалися в релігії, а потім вилились за її межі. В історії людства існує безліч прикладів, коли релігійні погляди соціуму впливали на його світський вигляд, а отже, ставали визначальним фактором у вирішенні багатьох питань, в тому числі і при оцінці жінки.

Суспільство, в якому відсутня рівність чоловіків і жінок, інакше як хворим чи недорозвиненим не назвеш. Пережитки патріархату нищівно впливають на ментальність, культуру, спотворюють її, роблять однобокою, нарешті, дидактично-фальшивою. Навіть під маскою оспівування така культура несе в собі глибинні структури зневаги до жінки, апологію її експлуатації, в тому числі й насамперед сексуальності. Так змістовно і влучно сказала блискучий український вчений Соломія Павличко [2].

А пізніше додала: "Про жінок в українській історії, суспільстві, культурі, про екзистенцію української жінки потрібно писати, говорити якнайбільше" [2: 26]. Хотілося б додати, що не менше уваги треба приділяти питанню жінки в релігії.

Релігія і теологія ввійшли в поле гендерних досліджень тільки з 1960-х років і як самостійні дисципліни сформувалися спочатку в США та Західній Європі. Щодо України, то проблема гендеру і релігії є не достатньо вивченою. Основна причина того, що гендерні дослідження дотепер мало представлені в українських соціальних колах – сакральний характер духовної віри та знання, який обмежує право дослідників сумніватися в тих або інших релігійних догмах і переглядати семантику релігійних обрядів. Сучасні дослідники однак не виступають за впровадження гендерної рівності не тільки в соціально-політичну сферу, але й у сферу духовності є вимогою часу [1: 383].

Характеризуючи релігію з гендерних позицій, дослідники спираються в першу чергу на філософію постструктуралізму, психоаналізу, прагматизму тощо. Досліджуються священні тексти, на які спирається релігія, як такі, що мають знаковий, ідеологічний характер, учені використовують роботи М. Фуко, К. Леві-Стросса, Р. Барта, Ф. де Соссюра та ін.

Найбільший внесок у гендерні дослідження релігії належить Керол Кріст, Мері Делі, Джудіт Пласков, Жаклін Грант, Марії Гімбутас та іншим теоретикам.

Країни Західної Європи вже пережили шок, а потім захоплення під назвою "Друга стаття" Сімони де Бовуар. Видання вже давно стало класичним. Європа активно розвиває феміністичний і гендерний рух. Жінка в політиці, бізнесі, науці – майже норма! Церква, як великий соціальний інститут, теж не могла залишатися осторонь. Частина релігійних діячів під тиском феміністської громадськості і враховуючи зміни, що відбулися в сучасному суспільстві (підвищення ролі жінки та загальної демократизації), почали пропонувати клірові нову інтерпретацію священного писання, відмовляючись від установок, які найвідвертіше дискримінують жінок. Прогресивні служителі церкви заявили, що в "Біблії немає вказівок, які перешкоджають політичній, громадській, духовній рівноправності жінок" [1: 388] і що, згідно з католицькою доктриною, первісний гріх спокутувала жертва Христа. У 1895 році була видана "Жіноча Біблія", її автор Елізабет Кеді Стентон започаткувала те, що можна назвати гендерним аналізом християнства, який спрямований не тільки на чоловічу суб'єктивність, а й на жіночу.

Джерелами розвитку гендерної критики релігії в Західній Європі стали: жіночий визвольний рух; зростання мультидисциплінарних жіночих досліджень, які стимулювали розвиток феміністської теології, а також Другий Ватиканський Собор (1962-1965 роки) і Світова Рада Церков, які під тиском громадськості багато уваги приділили становищу жінки та гендерної рівноправності в релігії [1: 392]. Другий Ватиканський Собор у 1964 році проголосив Діву Марію Матір'ю Церкви.

Християнство, зокрема католицизм, усіма силами відстоює в жінці жіночність. Фемінізм, у значенні прирівняти жінку до чоловіка, є категорично неприйнятним християнством. Жінці не потрібно шукати схожості з чоловіком, вона сама по собі є особистістю, а якщо вона ще й реалізує себе як мати, то це і є те справжнє повноцінне життя, до якого напучує нас Церква.

Папа Іван Павло II вважав, що неможливо вирішити жіноче питання, не враховуючи роль жінки в сім'ї чи легковажно відкидаючи той факт, що кожне нове життя повинно бути ввірене захисту і турботі жінки, яка несе це життя в чреві своїм. Повага до порядку речей, що є встановленим самою природою, потребує відмови від неправдивого уявлення, ніби материнство пригнічує жінку, що присвячення себе сім'ї, а особливо дітям, заважає жінці розкритися як особистості, а жінкам у цілому – впливати на суспільство [3: 133].

А взагалі, католицизм є прихильником так званих гендерних ролей, тобто очікуваних зразків поведінки чоловіків і жінок. Тому що жінка є жінкою, а чоловік – чоловіком, дане Богом і разом утворює образ і подобу Бога (Буття 1, 27). Інґрід Тробіш рекомендує всім жінкам пишатися своєю жіночністю, підкреслювати її, бо вона є набагато складнішою і вартіснішою, і тому заключає в собі ту саму жіночу своєрідність, яка так вигідно відрізняє жінок від чоловіків. Автор, яка так назвала свою книгу "Бути жінкою – це радість", радить жінкам жити за принципом заповіді Божої: "люби свого ближнього, як самого себе", тобто самоакцептувати себе. Католицький священник і письменник Романо Гвардіні написав у своєму трактаті "Самоакцептація" таке: "В основі усього лежить акт самоакцептації. Треба погодитись з тим фактом, що я є тим, ким я є. Я згоден прийняти свої властивості. Я згоден залишитись у даних мені межах... Чітка і смілива самоакцептація – це основа усього існування" [4: 12]. Тробіш засуджує фемінізм, називаючи його "безбожним, поганським рухом, що замість звільнити жінку від невірності, він фактично нав'язує його жінці" [4: 15].

Н.І. Недзельська у своїй дисертації "Проблема жінки в релігіях авраамістичної традиції" відзначає, що фемінізм релігіями авраамістичної традиції розглядається як негативне явище, оскільки він, на їх думку, приводить до моральної деградації суспільства, порушення закладеного ще "священними писаннями" функціонального розподілу між чоловіком і жінкою. Богослови авраамістичних релігій пов'язують фемінізм з утратою жінкою жіночності, визначених ними регуляторів і норм поведінки, релігійних моральних орієнтирів [5: 9].

І все ж, не можна відкинути той факт, що над проблемою сутності жінки працюють, її розвивають, і дуже часто це відбувається всупереч ученню Церкви. Тих учених, хто займався чи займається проблемою становища жінки в релігії, можна поділити на два табори: перші – це ті, хто підтримує гендер, другі – підтримують фемінізм. Гендерна позиція може схвалюватися Церквою, тому що гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями у процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурними контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [1: 11].

Фемінізм – назва, що об'єднує низку теорій та політичних практик, в основі яких лежать уявлення про несправедливість суспільної оцінки жінок [1: 529].

Немалу формотворчу роль у сприйнятті образу жінки нерідко відіграють уявлення про божества.

Американський антрополог Пеггі Сенді стверджує, що суспільства, які характеризуються гендерним егалітаризмом, висувають як "божественних деміургів" і "творців Усесвіту" жіночі персонажі або чоловічо-жіночі пари, тоді як маскуліно-централізовані соціуми бачать Творця в образі чоловіка чи тварини. Існує кореляція між гендером Творцем і способом творення Всесвіту: жінки-деміурги або подружжя зазвичай творять світ з власного тіла шляхом сексуального союзу та божественного народження; чоловіки і тварини "ліплять" його з "пустки", магічно трансформують людей з рослин, тварин, дерева або глини [1: 401]. До речі саме з глини, за християнською традицією, був створений чоловік, а жінка з плоті чоловіка, що трансформувалась з глини. Саме цей факт дав поштовх багатьом феміністкам трактувати жінку, як істоту, що була створена з більш досконалого матеріалу, ніж чоловік. Плоть все-таки досконаліша, ніж глина!

І це стосується не тільки суспільства де, переважає християнська традиція, за досягнення гендерної рівності почали боротися представниці буддизму, індуїзму, ламаїзму тощо. Спираючись на досвід європейської феміністської теології ці жінки-дослідники намагались досягти власного символізму і шукали джерел артикуляції жіночої духовності в традиціях власних релігій.

Ні одна зі світових чи національних релігій не може відкинути вплив язичництва, що панувало в тому чи іншому регіоні. Суспільна пам'ять не дає цього позбутися. І досліджуючи ранні культури, жінки-дослідники спираються на те, що жіночі культури існували, мали великий вплив, їм поклонялись, і не тільки жінки.

Гендерні дослідники намагаються використати все багатство жіночих образів міфології індуїзму, Давнього Єгипту, Давньої Греції, іудейську міфологію тощо. Письменниці-феміністки часто вказують на те, що матріархальні суспільства, де основними були жіночі божества у вільності своїй, не знали війн та катувань, на відміну від патріархальних.

Перш за все активно використовується образ Великої Богині, Матері-землі, Матері-природи, Геї. І одним з перших проявів Великої Богині – халдейська Тіамат. У вавилонському міфі про створення світу було сказано, що вона існувала "в часи, коли нічого, що називалося б небом, не було зверху, і ніщо внизу не отримало ще ім'я Земля" [2: 37].

Ісіда, це єгипетське божество, фігурує під багатьма іменами в якості принципу плодючості в природі майже у всіх древніх релігіях. Воно відоме як богиня з тисячею імен. Пізніше вона була перетворена християнами в Діву Марію, тому що Ісіда, що разом із Сонцем породила все існуюче, залишилась, за легендами, непорочною, доводить Менлі П. Холл у своїй книзі "Енциклопедичний виклад масонської, герметичної, кабалістичної і розенкрейцерівської символічної філософії" [6: 172]. Автор наголошує: "У Середні Віки трубадури Центральної Європи зберегли в піснях легенди про цю єгипетську богиню. Вони склали пісні про найпрекраснішу жінку у світі".

Образ Великої Матері концентрує в собі і Шакті, індуїстська богиня. Ще її називали жіночою душею Бога, яка тільки після з'єднання з чоловічим началом здобуде досконалість. У кабалістів її відповідає Шахіна, у древніх греків – Психея, у римлян – Аніма, у гностиків – Софія [7: 75].

Дослідники стверджують, що Аравією, де офіційною релігією вважається іслам – найрадикальніша по відношенню до жінок релігія, правили цариці. "Саме слово "Алах" походить від імені богині Ал-Лат; разом з Корою (Дівою) і Ал-Уззою (Могутньою) вони склали жіночу трійцю Манат". До ісламської школи мудрості (також включаючи в себе вчення ще більш ранніх джерел) пізніше розвинулись у рамках суфізму. Ібн Аль-Арабі, що вважався найвидатнішим учителем суфійських містиків, був звинувачений у богохульстві, оскільки оголосив, що в божества жіноча природа [7].

Давньогрецька прамати богиня Гея, Мати-Земля – це екологізація свідомості людини, в умовах сучасних мегаполісів людська свідомість так і рветься до природи, до землі, підсвідомо вшановуючи Гею, Матір-Землю. Корнелія Клінгер, представник австрійської школи феміністичної філософії заявила про спорідненість та спільність жінки та природи, а також провела не дуже втішну аналогію між руйнуванням природи та дискримінацією жінки (жіночого) [8].

Переорієнтація поглядів стала можливою завдяки "радикальній моральній революції, пов'язаній з християнством. Аналіз як євангельських текстів, так і практики ранніх християн свідчать про їх

суттєву відмінність від попередніх традицій – античної й іудейської" [3: 35]. Базування християнства з одного боку на іудаїзмі вже передбачає ставлення до жінки як до другорядної істоти. У книзі Мері Хоуп "Сутність жінки" ми можемо знайти такі рядки взяті з книги "Древній Ізраїль" Роланда де Вокса: "Соціальний і юридичний стан дружини ізраїльтянина був гіршим, ніж у жінок в оточуючому світі... Усі тексти вказують на те, що ізраїльтяни передавали майно і право представляти заповіт предків синам... Чоловік міг розлучитись з дружиною... Дружина не могла вимагати розлучення... Дружина називала чоловіка "ба'ал", чи господар; а ще вона називала його "адон", чи повелитель; фактично, вона зверталась до нього як рабня до господаря чи підлеглий до царя. У десяти заповідях дружина згадана серед майна чоловіка... і жінка все життя залишається на других ролях" [7: 99]. Навіть зараз єврейських хлопчиків вчать молитви, яку вони мають повторювати щоранку: "Благословенний Ти, Господи Боже наш, володар Всесвіту, не зробивший мене жінкою!"

Однак апостолом Павлом було проголошено символічну рівність: "Нема юдея, ні грека, нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, бо ви всі один в Христі Ісусі!" (Гал. 3:26-28). Хоча в того ж Павла ми зможемо знайти поради трішки іншого спрямування: жінкам підкорятися (!) своїм чоловікам, чоловікам любити (!) своїх жінок і не бути з ними суворими [9: 334].

Католицизм тим вигідно відрізняється від інших релігій, навіть від того ж близького йому православ'я, що вміє трансформуватися, прилаштовуватися до змін, які мають місце в суспільстві, не змінюючи своїх основних догматів. А ще католицизм називають "релігією Діви Марії" [10: 20]. Взірєць усіх католиків і визнаний гуманіст папа Іван Павло II в енцикліці "Мати Спасителя" писав, що Церква бачить Матір Божу в історії людства і в сьогоднішніх проблемах помічницею християнських народів у безперервній боротьбі між добром і злом [10: 21]. Учення про Діву Марію вилилось у цілу науку – маріологію. Культ Богородиці є найпопулярнішим культом у різнокольоровому християнському світі.

Сьогодні гендерні дослідження в релігії тільки набирають свого розмаху. Вони намагаються змінити сталий погляд на жінку, що віками затверджувався у великих світових релігіях, у бік більшої толерантності та гнучкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: "К.І.С.", 2004. – 536 с.
2. Павличко С. Фемінізм. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. – 322 с.
3. Иоанн Павел II Идите с миром. Дар бессмертной любви / Перев. с англ. – М.: ООО Издательский дом "София", 2004. – 208 с.
4. Тробіш І. Бути жінкою – це радість... і яка роль чоловіка у цьому (пер. з нім. Христини Шумиляк) Монастир Монахів Студійського Уставу. – Львів: Свічадо. – 1995 – 117 с.
5. Недзельська Н.І. Проблема жінки в релігіях авраамістичної традиції. – Київ, 2004 – 265 с.
6. Холл М.П. Энциклопедическое изложение масонской, герметической, каббалистической и розенкрейцеровской символической философии". – М.: Эскимо; СПб.: Мигард, 2007. – 1008 с. :ил.
7. Хоуп М. Сущность женщины: Её Сила, тайна, архетипы. Её Богиня / перев. с англ. – М.: ООО Издательский дом "София", 2006. – 224 с.
8. Жінка – ландшафт – артефакт культури // Філософська думка. – 2004. – № 4. – С. 24-54.
9. Таранов П.С. 120 философов: Жизнь. Судьба. Учение. Мысли: Универсальный аналитический справочник по истории философии: В 2 т. – Симферополь: Реноме. – 2005. – Т. 1. – 704 с.: ил.
10. Рашкова Р. Католицизм. – СПб.: Питер, 2007. – 239 с.

Матеріал надійшов до редакції 30.06. 2008 р.

Погорелая Л.М. Религиозный аспект в гендерном подходе как принципиально новой теории, которая основывается на идеологии толерантности женщин и мужчин.

В статье рассматриваются проблемы гендерного исследования в сфере религии, а также анализируется отношение церкви к гендерной науке. Изучаются источники развития гендерной критики религии, гендерное равенство во всех религиях. Анализируется место, роль и положение женщины в цветном религиозном мире.

Pogorila L.M. The Religious Aspect in Gender Approach as Principally New Theory Based on Women and Men Tolerance Ideology.

The article regards the problems of gender research in religion sphere. Also it analyses the church attitude to gender science. The sources of gender critics of religion are studied, and the gender equality in different religions is investigated.